

Efengyl Ioan

Efengyl Ioan
Llyfr Darllen Groeg

Cyfeithwyd gan
Gwilym Tudur

T

Cyhoeddiadau Timothy A. Lee

Efengyl Ioan: Llyfr Darllen Groeg

Copyright © 2025 by Timothy A. Lee

Cyhoeddiadau Timothy A. Lee, Cambridge, England

www.timothyalee.com

@Timothy_A_Lee

@TimothyALeePub

Cedwir pob hawl. Ni chaniateir atgynhychu, dosbarthu na throsglwyddo'r cyhoeddiad hwn mewn unrhyw ffurf nac mewn unrhyw fodd, gan gynnwys llungopïo, recordio, neu unrhyw ddull electronig neu fecanyddol arall, heb gael caniatâd ysgrifenedig y cyhoeddwr ymlaen llaw. Er mwyn ymgeisio am ganiatâd, cysylltwch â requests@timothyalee.com.

Mae'r testun Beiblaidd sylfaenol (SBLGNT) wedi'i drwyddedu dan Drwydded Priodoliad Ryngwladol Creative Commons 4.0 (CC BY 4.0). www.sblgnt.com/license Mae gan y Gymdeithas Llenyddiaeth Feiblaidd a Logos Bible Software hawlfraint 2010 ar y testun. Mae'r dadansoddiadau morffolegol a'r dosraniadau gramadegol a ddefnyddir ar gael o dan Drwydded CC-BY-SA. Tauber, JK, gol. (2017) MorphGNT: Argraffiad SBLGNT. Fersiwn 6.12 [Data set]. <https://github.com/morphgnt/sblgnt> DOI: 10.5281/zenodo.376200

Argraffiad Cyntaf 2025

ISBN: 978-1-83651-091-8

CYNNWYS

Rhagymadrodd	vii
Byrfoddau	xvii
Ioan	1
Tablau Gramadegol	81
Geirfa	107
Mapiau	119

Rhagymadrodd

Dyma lyfr darllen Groeg ar gyfer Efengyl Ioan. Mae'r gyfrol hon wedi'i chynllunio fel adnodd defnyddiol a rhad ar gyfer dau grŵp o bobl. Yn gyntaf, bwriad y llyfr yw cynorthwyo myfyrwyr sydd wedi astudio blwyddyn o Roeg Coine (Groeg y Testament Newydd) er mwyn iddynt fagu hyder wrth ddarllen y testunau Groeg gwreiddiol.¹ Yn ail, mae'r gyfres hon wedi'i chynllunio ar gyfer gweinidogion, ysgolheigion ac unrhyw ddarllenwyr lleyg sy'n dymuno dyfalbarhau i ddysgu Groeg a'i defnyddio wrth astudio, pregethu a dysgu'r Beibl.

Mae'r llyfr hwn yn trwytho'r darlennydd yn y testunau Beiblaidd ac o ganlyniad gall fagu hyder yn gyflym wrth ddarllen Groeg. Mae symud o gyfieithu brawddegau syml i ddarllen testunau a llyfrau cyfan yn gallu bod yn gam heriol i fyfyrwyr. Er mwyn helpu i bontio'r bwlch hwn, mae'r llyfr darllen yn esbonio geiriau anghyffredin ac felly'n galluogi myfyrwyr sydd â blwyddyn yn unig o eirfa Roeg i ddechrau darllen darnau cyfan o'r ysgrythur. Mae pob gair anghyffredin sy'n ymddangos 30 o weithiau neu lai yn y Testament Newydd Groeg yn cael ei esbonio mewn troednodyn. Mae hyn yn galluogi'r darlennydd i ddarllen pob darn o'r ysgrythur yn ddirwystr. O ganlyniad i hyn, mae'r llyfr hwn yn mynd law yn llaw â'r cyfrolau gramadeg traddodiadol ac yn ddelfrydol ar gyfer dechreuwyr a myfyrwyr canolradd sy'n dysgu darllen Groeg. Fodd bynnag, bydd hyd yn oed darllenwyr mwy profiadol yn gwerthfawrogi cael esboniad o'r geiriau prin gan fod hyn yn arbed amser wrth ddarllen y testun.

¹ Groeg Coine yw'r enw cyffredin am yr hyn a gafodd ei alw yn hanesyddol, ond yn anghywir, yn 'Roeg Beiblaidd' neu 'Roeg y Testament Newydd'. Y term gorau i ddisgrifio iaith y Testament Newydd yw Groeg ôl-Glasurol.

Efengyl Ioan yw un o'r ffynonellau hawsaf i'w darllen yn y Testament Newydd gan ei bod yn ailadrodd nifer o'r un geiriau gan gadw at gystrawen anghymhleth. Mae symmlrwydd y geiriau a'r gystrawen ynghyd â'r hanesion cyfarwydd yn golygu bod Ioan yn aml yn destun gosod ar gyfer myfyrwyr sy'n dechrau darllen Groeg. Oherwydd hyn, rwy'n gobeithio y bydd y llyfr darllen hwn yn cael ei ddefnyddio gan lawer gan eu hannog i fynd ati i ddarllen llyfrau'r Beibl yn yr ieithoedd gwreiddiol.

Sut i ddefnyddio'r llyfr hwn

Er mwyn cynorthwyo'r darlennydd a symleiddio'r broses o ddarllen Groeg, mae'r llyfr hwn yn cynnwys casgliad o ddata defnyddiol sydd wedi'i osod oddi mewn ac o amgylch prif gorff y testun. Mae'r wybodaeth hon yn cynnwys:

- Esboniadau o eiriau anghyffredin sy'n anghyfarwydd i'r darlennydd neu sy'n peri trafferth i'w cofio.
- Eglurhad morffolegol o ffurfiau gramadegol cymhleth.
- Enwau priod wedi'u lliwio'n llwyd.

Mae'r llyfr darllen hwn yn cynnwys cyfieithiad ynghyd â morffoleg sylfaenol geiriau pan fo hynny'n berthnasol mewn troednodiadau. Mae'r rhain wedi'u rhannu'n ddau gategori o droednodiadau gwahanol. Mae'r troednodiadau sylfaenol yn cynnwys esboniad o'r holl eiriau prin ynghyd â'u morffoleg. Mae'r troednodiadau eilaidd yn amlinellu morffoleg gymhleth rhai geiriau cyffredin sy'n wybodaeth ddefnyddiol i ddechreuwy'r a darllenwyr canolradd.

Esboniadau

Mae pob gair anghyffredin yn cael ei esbonio trwy ddarparu cyfystyron Cymraeg ym mhrif droednodiadau'r gyfrol. Diffinnir y geiriau prin hyn fel rhai sy'n ymddangos 30 o weithiau neu

lai yn y Testament Newydd Groeg. Mae'n debyg y bydd y rhan fwyaf o fyfyrwyr yn gwybod y mwyafrif o eiriau cyffredin ar ôl astudio Groeg am flwyddyn. Mae 388 o'r geiremau cyffredin hyn yn ymddangos 14,116 o weithiau yn Efengyl Ioan. Mae hyn yn cyfrif am 91.4% o'r 15,438 o eiriau a geir yn y llyfr hwn.² Gellir edrych ar restr o'r geiriau hyn yn nhrefn yr wyddor yn yr eirfa a ddarperir fel atodiad i'r gyfrol hon.

Er enghraifft, yn Ioan 1:5, rydym yn dod ar draws y gair *σκοτία*^a. Mae'r gair hwn yn anghyffredin gan ei fod yn ymddangos 17 o weithiau yn unig yn y Testament Newydd. Oherwydd hyn, mae'r gair hwn yn cael ei esbonio yn y troednodiadau sylfaenol. Mae'r geirem (elfen ieithyddol sylfaenol) sy'n ffurfio'r gair hwn mewn print bras *σκοτία*. Fe'i dilynir gan ddata gramadegol pellach pan fo hynny'n berthnasol. Yn yr achos hwn, dilynir y geirem gydag *ας, ή* sy'n cyfeirio at y ffurfdroad genidol (*ας*) ynghyd â chenedl yr enw (*ή*). Yn dilyn y geirem sylfaenol a'r data gramadegol, darperir cyfieithiad Cymraeg ar gyfer y gair ynghyd ag amlder ymddangosiad y geirem yn y Testament Newydd mewn cromfachau. Mae'r cyfieithiadau hyn yn cynnwys y prif opsiynau wrth gyfieithu'r gair i'r Gymraeg. Mae'r cyfystyron Cymraeg hyn yn gyson drwy'r llyfr darllen ac nid ydynt yn unigryw i gyd-destun yr adnod. Mae hyn yn golygu eu bod yn addas i'w dysgu wrth i'r darlennydd ddarllen trwy'r gyfrol. Mae hyn hefyd yn annog y darlennydd i ddysgu'n gyflym rhag dibynnu'n ormodol ar y cyfieithiadau Cymraeg gan fod ystyr nifer o eiriau yn anarferol neu'n unigryw i'w cyd-destun.

Mae'r cyfieithiadau yn bennaf yn seiliedig ar *A Manual Greek Lexicon of the New Testament* gan Abbott-Smith.³ Er hynny, rwyf wedi gwneud mân ddiweddariadau i'r iaith a'r cyfieithiadau a gynigiwyd ganddynt. Er bod yr eglurhad Cymraeg yn cynnig y cyfieithiadau mwyaf cyffredin o'r geiriau Groeg, mae eu cyd-destun yn allweddol i ddeall eu hystyr. Gan fod y cyfieithiadau sylfaenol hyn yn cael eu darparu'n bennaf ar gyfer y darlennydd

² Yn ôl testun sylfaenol y SBLGNT a chynllun dosrannu MorphGNT a fabwysiadwyd gan y gyfrol hon.

³ G. Abbott-Smith. *A Manual Greek Lexicon of the New Testament*. Edinburgh: T & T Clark, 1923.

a *σκοτία, ας, ή*. tywyllwch. (17)

cyffredin, dylid ymgynghori â geiriadur fel BDAG i gael atebion manylach i gwestiynau ynglŷn ag ystyr y geiriau.⁴

Mae'r troednodiadau sylfaenol yn cael eu trefnu yn ôl yr wyddor yn hytrach nag yn ôl rhifau. Maent yn ailgychwyn gydag *a* ar ddechrau pob tudalen a phennod newydd. Os bydd gair yn ymddangos sawl gwaith ar yr un dudalen, bydd unrhyw gyfeiriad pellach at yr un gair yn cyfeirio'n ôl at yr eglurhad gwreiddiol trwy ddefnyddio'r un troednodyn yn nhrefn yr wyddor. Er enghraifft, *σκοτία*^a ... *σκοτία*^a.

Dosrannu

Mae ffurfiau geiriau cymhleth yn cael eu dosrannu (eu dadelfennu a'u disgrifio'n ramadegol) yn y troednodiadau. Ar gyfer geiriau anghyffredin, darperir y dosraniad ochr yn ochr â'r eglurhad Cymraeg, er enghraifft, *τέξεται*^b. Mae'r dosraniad hwn yn dangos mai'r ffurf ddyfodol canol trydydd person unigol mynegol y ferf *τίκτω* yw'r gair *τέξεται*. Darperir yr esboniad hwn oherwydd gall y ffurf hon fod yn anodd i fyfyrwyr sy'n dechrau darllen Groeg. Yn achos geiriau cyffredin sy'n cynnwys ffurf gymhleth, darperir casgliad o droednodiadau eilaidd. Nid yw'r troednodiadau hyn yn cynnwys eglurhad ynglŷn ag ystyr gair gan fod disgwyl i'r rhan fwyaf o ddarllenwyr wybod hyn o flaen llaw. Yn hytrach nag eglurhad cyflawn, dim ond y geirem sylfaenol yn yr amser presennol sy'n cael ei ddangos ynghyd â'r dosraniad morffolegol perthnasol. Er enghraifft, ffurf aorist goddefol trydydd person unigol mynegol o'r ferf yw *εὐρέθη*¹, sy'n deillio o *εὐρίσκω*. Yn wahanol i'r troednodiadau sylfaenol, mae'r troednodiadau eilaidd hyn wedi'u rhestru yn ôl eu rhif. Mae hyn yn caniatáu i'r darlennydd sy'n gyfarwydd â'r ffurfiau morffolegol neidio dros y geiriau hyn heb oedi i'w darllen. Ni ddylid cymysgu'r troednodiadau llwyd italig hyn â'r rhifau'r adnod (e.e., ¹) sydd mewn print bras a ffont sans-serif.

⁴ Frederick William Danker, ed. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature. Third Edition (BDAG)*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2000

a *σκοτία*, ας, ῆ. tywyllwch. (17)

b *τίκτω*. dwyn, dwyn allan, cynhyrchu. (18) *dyf. can. myn. 3u*

¹ *εὐρίσκω* aor. godd. myn. 3u

Enwau Priod Anghyffredin

Er mwyn cynorthwyo'r darlennydd, mae pob enw priod anghyffredin wedi'i argraffu mewn print llwyd; er enghraifft, Ἡλίας. Mae'r geiriau hyn yn cynnwys enwau priod sy'n ymddangos 30 o weithiau neu lai yn y Testament Newydd. Mae enwau priod cyffredin yn cael eu gadael mewn du gan gymryd yn ganiataol fod darllenwyr yn gyfarwydd â'r rhain. Er enghraifft, nid oes esboniad yn cael ei ddarparu ar gyfer Ἰωάννης.

Tablau Berfau ac Enwau

Darperir sawl tabl fel atodiad i'r gyfrol hon sy'n helpu'r darlennydd ddeall patrymau gramadegol berfau ac enwau Groeg. Mae'r tablau hyn yn cynnwys berfau, enwau ac ansoddeiriau. Mae'r tablau ffurfdroad yn dilyn y drefn draddodiadol a fabwysiadwyd ym Mhrydain: enwol, (cyfarchol), gwrthrychol, genidol, dadiol, yn hytrach na'r drefn Almaenig-Americanaid sy'n gosod y genidol ar ôl yr enwol.

Ffynonellau

Testun Beiblaidd sylfaenol y llyfr darllen hwn yw'r Testament Newydd Groeg SBL (SBLGNT) a olygwyd gan Michael W. Holmes sydd ar gael dan Drwydded Creative Commons.⁵ Mae hwn yn destun beirniadol modern. Er mwyn arbed lle rwyf wedi hepgor y nodiadau testunol. Ni ddylid esgeuluso hyn wrth astudio'r testun, ond nid yw'n angenrheidiol i ddarllenwyr cyffredin eu darllen i wneud y gorau o'r gyfrol hon. Wedi'r cyfan, bwriad y gyfrol yw galluogi darllenwyr cyffredin i ddarllen darnau hir o'r testun Groeg yn ddi-rwystr.

Mae'r dosraniadau morffolegol a ddefnyddir yn y gyfrol yn deillio o brosiect MorphGNT sydd ar gael trwy Drwydded Creative

⁵ <https://sblgnt.com/> Mae'r testun hwn wedi'i drwyddedu dan Drwydded Priodoliad Ryngwladol Creative Commons 4.0. Mae gan y Gymdeithas Llenyddiaeth Feiblaidd a Logos Bible Software hawlfraint 2010 ar y testun hwn.

Commons.⁶ Rwyf wedi addasu'r dosraniadau a'r geiremau sylfaenol o bryd i'w gilydd. Yn benodol, rwyf wedi ailrestru sawl berf ddeponiol fel berfau presennol. Rwyf wedi gwneud hyn oherwydd mae'r berfau hyn yn cael eu defnyddio ar adegau yn yr amser presennol yn y Testament Newydd a'r Septuagint.

Mae'r esboniadau a gynigir yn bennaf yn gyfieithiad Cymraeg o'r geiriau hynny a restrir yn *A Manual Greek Lexicon of the New Testament* gan Abbott-Smith.⁷ Fel y soniwyd eisoes, rwyf wedi diweddarau ychydig ar iaith y rhain a'r cyfieithiadau a gynigir ganddynt. Wrth ddiweddarau'r rhain, rwyf hefyd wedi ymgynghori â *Greek-English Lexicon* gan John Dodson.⁸

Er mwyn cynorthwyo'r darlennydd, rwyf wedi ychwanegu is-benawdau. Mae'r rhain yn tarddu o hen esboniadau Fictoriaidd, ond maent wedi'u haddasu'n helaeth gan yr awdur. Yn yr un modd, mae'r dyfyniadau a dderbynnir yn gyffredinol fel rhai o'r Hen Destament wedi'u nodi mewn **print bras**. Nid yw'n hawdd penderfynu bob amser beth i'w nodi mewn print bras. Er enghraifft, er na ddefnyddir dyfnodau yn aml i gyfeirio at ddyfyniad Jwdas o 1 Enoch, rwyf wedi eu hailgyflwyno yn y testun hwn gan ei fod yn cael ei ystyried fel testun awdurdodol gan awdur y llythyr. Gwrthodwyd 1 Enoch gan y rhan fwyaf o draddodiadau Iddewig a Christnogol diweddarach (er hynny, mae'r eglwys Ethiopiaidd ac Iddewon Ethiopia yn dal i gadw 1 Enoch yn eu canon).

⁶ CC-BY-SA, Tauber, JK, gol. (2017) MorphGNT: Argraffiad SBLGNT. Fersiwn 6.12 [data set]. <https://github.com/morphgnt/sblgnt> DOI: 10.5281/zenodo.376200.

⁷ Abbott-Smith, *Greek Lexicon*.

⁸ Mae geiriadur Dodson yn gyhoeddus gan iddo ddefnyddio'r ffynonellau parth cyhoeddus canlynol:

- Abbott-Smith, G., *A Manual Greek Lexicon of the New Testament*, New York: Charles Scribner's Sons, 1922.
- Berry, George R., *A New Gree-English Lexicon to the New Testament*, New York: Hinds & Noble, 1897.
- Souter, Alexander, *A Pocket Lexicon to the Greek New Testament*, Oxford: Clarendon Press, 1917.
- Strong, J., *Strong's Concordance of the Bible*, 1890.

Ar gyfer y mapiau, rwyf wedi defnyddio Atlas Beibl Hurlbut,⁹ ynghyd â mapiau parth cyhoeddus sy'n dangos systemau priffyrdd yr hen fyd. Ychwanegwyd enwau lleoedd mewn ieithoedd hynafol a saethau sy'n dangos cyfeiriad teithio ar ôl ymgynghori â'r testunau Beiblaidd. Mae'r mapiau hirsgwar wedi'u cywasgu rhywfaint er mwyn dangos mwy o fanylion ar bob tudalen. O ganlyniad i hyn, mae llefydd fel Asia Leiaf yn ymddangos fel petai wedi'i chywasgu'n fertigol.

Cysylltu

Rwy'n gwerthfawrogi derbyn unrhyw adborth ynglŷn â'r llyfr darllen hwn, gan gynnwys gwybodaeth ynglŷn â sut mae'n cael ei ddefnyddio ynghyd ag awgrymiadau ynglŷn â ffyrdd i'w wella. Os bydd darlennydd yn dod o hyd i unrhyw broblem gyda'r gyfrol, megis gwall gyda'r dosrannu morffolegol, neu'n dymuno awgrymu cyfieithiad gwell i air penodol, hoffwn wybod er mwyn i mi fedru gwella'r gyfrol. Er mwyn rhoi gwybod ynglŷn â'r uchod neu os ydych am anfon unrhyw adborth cyffredinol, defnyddiwch yr e-bost canlynol: reader-suggestions@timothyalee.com.

Diolchiadau

Cefais y syniad o greu'r llyfrau darllen hyn yn 2022, wythnos cyn i mi ddychwelyd i Gaergrawnt ar gychwyn tymor newydd. Roedd gennyf eisoes destunau digidol o'r Beibl Groeg a Hebraeg oedd yn cynnwys gwybodaeth forffolegol ynghyd â fy esboniadau fy hun o'r holl eiriau. Trwy ddefnyddio rhywfaint o raglenni cyfrifiadurol, sylweddolais y gallwn drosi'r hyn oedd gennyf yn ffeiliau LaTeX sy'n cynhyrchu PDFs y gellir eu hargraffu fel llyfrynnau hawdd i'w darllen.

Bu'r gyfres hon yn brosiect yr wyf wedi ei gwblhau wrth i mi hefyd gyflawni'm hastudiaethau PhD ym Mhrifysgol

⁹Jesse Lyman Hurlbut. *Bible Atlas. A Manual of Biblical Geography and History*. Chicago, IL: Rand, McNally & company, 1910.

Caergrawnt. Diolch i'r bobl ganlynol sydd wedi gwneud y prosiect hwn yn bosibl. Diolch i Ben Kantor am fy annog i gyhoeddi'r llyfrau darllen hyn trwy rannu ynglŷn â'r modd sefydlodd KoineGreek.com. Diolch i Andrew Keenan, a ofynnodd am lyfr i ddarllen Efengyl Ioan cyn i'r prosiect hwn ddechrau. Hefyd, i Cody Kingham, a dynnodd fy sylw at werth cynhyrchu copïau caled yn hytrach na dim ond darllen testunau Beiblaidd ar sgrin y cyfrifiadur. Diolch i George Kiraz sydd wedi fy annog i gynhyrchu darlennydd Syrieg gan fy ysbrydoli hefyd i gynhyrchu'r llyfrau darllen Groeg a Hebraeg. Rwyf hefyd yn ddiolchgar iawn am yr holl sgysiau yr wyf wedi eu cael gyda Geoffrey Kahn, Christian Locatell, Travis Wright, Robert Walker, Tyler Horton, Ben Rae, Ryan Comins, Joshua Parker, Megan Alsene-Parker, Jake Deans, Jack Day, Ellie Weiner, a Kaitlyn Hawn. Diolch i Gareth Peoples a ddarparodd fframwaith y gronfa ddata gyfrifiadurol a wnaeth fy ngalluogi i greu'r llyfrau hyn. Diolch i fy rhieni Robert a Janet Lee sydd wedi fy annog, a Robert Harris a ddysgodd i mi sut i raglennu'r cyfrifiadur wnaeth arwain yn y pen draw at gynhyrchu'r llyfrau hyn. Diolch hefyd i Lyndon Drake a Nicholas List am eu hawgrymiadau defnyddiol ynglŷn â fformat y gyfrol. Yn olaf, diolch i'r diweddar James (Jim) Aitken a'm hanogodd i gyhoeddi'r gyfres hon cyn ei farwolaeth annhymig.

*Coleg Emmanuel, Caergrawnt
17^{eg} Hydref, 2023.*

Timothy A. Lee

Rhagymadrodd y Cyfieithydd

Yn 2016 y cefais fy nghyfle cyntaf i ddarllen y Beibl yn yr ieithoedd gwreiddiol. Fel myfyriwr diwinyddol ifanc yn Neuadd Wycliffe, Rhydychen, profiad gwefreiddiol oedd ymdrin â llyfrau'r Beibl yn yr ieithoedd y cawsant eu hysgrifennu gan yr awduron gwreiddiol. Wrth astudio'r Testament Newydd Groeg, dechreuais sylwi ar amrywiol bethau yn y testun nad oeddwn wedi eu gwerthfawrogi'n llawn yn y cyfieithiadau Cymraeg a Saesneg. Er enghraifft, wrth ddarllen Efengyl Ioan, cefais

fy nharo gan y ffordd mae'r efengyl yn disgrifio Iesu trwy ddefnyddio geiriau a themâu sy'n datblygu motiffau cyfoethog yr Hen Destament.

Myfyriwr arall yn nosbarth Groeg Wycliffe oedd Timothy Lee, awdur y gyfrol hon. Yn ogystal â chwblhau doethuriaeth mewn astudiaethau Beiblaidd ym Mhrifysgol Caergrawnt, mae Tim wedi cyhoeddi llu o gyfrolau i helpu pobl ddarllen y Beibl yn yr ieithoedd gwreiddiol. Dros ginio yn Neuadd Clare rhyw ddiwrnod, a ninnau'n trafod cyn lleied o adnoddau sydd ar gael i helpu siaradwyr Cymraeg ddarllen y Beibl yn yr ieithoedd gwreiddiol, trawyd ar y syniad o gyfieithu un o'i gyfrolau. Er bod gan y Cymry draddodiad cryf o ymdrin â'r Beibl yn y Roeg a'r Hebraeg, traddodiad a wnaeth gychwyn â gwaith William Salesbury a William Morgan yn yr unfed ganrif ar bymtheg, dim ond ychydig o adnoddau Cymraeg a gyhoeddwyd er mwyn helpu pobl ddarllen yr ysgrythur yn yr ieithoedd gwreiddiol. Mae'r adnoddau prin ond cyfoethog hyn yn cynnwys *Elfennau Groeg y Testament Newydd* gan J. W. Wenham a addaswyd i'r Gymraeg ym 1975 gan Isaac Thomas ac O. E. Evans, *Gramadeg Hebraeg y Beibl* (1976) gan Gwilym H. Jones a Dafydd R. ap Thomas, ynghyd â *Gramadeg Groeg y Testament Newydd* (1988) gan Eryl Wynn Davies. Gan ein bod wedi cael cyfieithiad newydd o'r Beibl yn yr unfed ganrif ar hugain, tybiais y byddai hefyd yn ddefnyddiol cael adnodd cyfoes er mwyn ein galluogi i ddarllen ein cyfieithiadau Cymraeg law yn llaw â'r testun gwreiddiol.

Bwriad y gyfrol hon yw helpu siaradwyr Cymraeg i ddarllen y Testament Newydd yn yr iaith wreiddiol. Gan ddilyn y traddodiad clasurol, mae'r gyfrol yn defnyddio'r labeli gramadegol confensiynol wrth ddsrannu enwau a rhedeg berfau. Yn unol â'r un traddodiad, rwyf hefyd wedi defnyddio'r gair 'aorist' gan osgoi awgrym *Geiriadur yr Academi* i'w gyfieithu i'r Gymraeg fel 'gorffennol penodol'.

Ni fyddai'r gyfrol hon wedi gweld golau dydd heb gymorth parod Arfon Jones a Rhiannon Davies. Rwyf yn arbennig o ddiolchgar i Rhiannon am ddarllen y proflenni'n ofalus ac i Arfon am ei sylwadau defnyddiol ynglŷn â sut i wella'r cyfieithiad. Eiddof fi yw unrhyw gamgymeriadau sy'n weddill. Hoffwn ddiolch hefyd i Tim am ei waith dyfal fel awdur a golygydd ac am roi'r cyfle

ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ

1 Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. **2** οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. **3** πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. ὁ γέγονεν¹ **4** ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. **5** καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ^a φαίνει, καὶ ἡ σκοτία^a αὐτὸ οὐ κατέλαβεν^b.

6 Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. **7** οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ. **8** οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. **9** ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν^c ὃ φωτίζει^{ch} πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

10 Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω². **11** εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον³. **12** ὅσοι δὲ ἔλαβον⁴ αὐτόν, ἔδωκεν⁵ αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, **13** οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς⁶ οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς⁷ ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.

14 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν^d ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα^{dd} τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς^e παρὰ

1

a σκοτία. tywyllwch. (17)

b καταλαμβάνω. cymryd, cipio, sylweddoli. (13) aor. gweith. myn. 3u

c ἀληθινός. gwir, go iawn, dilys. (28)

ch φωτίζω. disgleirio, taflu goleuni, goleuo. (11)

d σκηνόω. trigo, codi pabell, gwersylla. (5) aor. gweith. myn. 3u

dd θεάομαι. gweld, edrych ar. (22)
e μονογενής. unig, unigryw. (9)

1

¹ γίνομαι pff. gweith. myn. 3u

² γινώσκω aor. gweith. myn. 3u

³ παραλαμβάνω aor. gweith. myn. 3ll

⁴ λαμβάνω aor. gweith. myn. 3ll

⁵ δίδωμι aor. gweith. myn. 3u

⁶ σὰρξ gen. bu

⁷ ἀνὴρ gen. gu

πατρός, πλήρης^a χάριτος και ἀληθείας. **15** (Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ και κέκραγεν λέγων· Οὗτος ἦν ὃν εἶπον· Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν¹, ὅτι πρῶτός μου ἦν·) **16** ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος^b αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν², και χάριν ἀντί^c χάριτος. **17** ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη³, ἡ χάρις και ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. **18** θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν⁴ πώποτε^{ch}. μονογενῆς^d θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον^{dd} τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο^e.

19 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς και Λευίτας ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτόν. Σὺ τίς εἶ; **20** και ὠμολόγησεν^f και οὐκ ἠρνήσατο, και ὠμολόγησεν^f ὅτι Ἐγὼ οὐκ εἰμι ὁ χριστός. **21** και ἠρώτησαν αὐτόν· Τί οὖν; σὺ Ἠλίας εἶ; και λέγει· Οὐκ εἰμί. Ὁ προφῆτης εἶ σύ; και ἀπεκρίθη· Οὐ. **22** εἶπαν οὖν αὐτῷ· Τίς εἶ; ἵνα ἀποκρισῶν^{ff} δώμεν⁵ τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς· τί λέγεις περὶ σεαυτοῦ; **23** ἔφη· Ἐγὼ φωνὴ βοᾶντος^g ἐν τῇ ἐρήμῳ^β. Εὐθύνατε^{ng} τὴν ὁδὸν κυρίου, καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφῆτης.

24 Καὶ ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων. **25** και ἠρώτησαν αὐτόν και εἶπαν αὐτῷ· Τί οὖν βαπτίζεις εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστός οὐδὲ Ἠλίας οὐδὲ ὁ προφῆτης; **26** ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης λέγων· Ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος ὑμῶν ἕστηκεν⁷ ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, **27** ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, οὗ

a πλήρης. llawn, cyflawn. (16)

b πλήρωμα. toreithiol, llawnder. (17)

c ἀντί. gyferbyn, yn lle. (22)

ch πώποτε. erioed. (6)

d μονογενῆς. unig, unigryw. (9)

dd κόλπος. mynws. (6)

e ἐξηγέομαι. esbonio, disgrifio. (6)

f ὠμολογέω. datgan (yn

gyhoeddus), cytuno, cyffesu. (26)

ff ἀπόκρισις. ateb, ymateb. (4)

g βοάω. wylo, galw allan, gweiddi. (12)

ng εὐθύνω. gwneud yn syth,

cyfarwyddo. (2) aor. gweith. gorch. 2ll

¹ γίνομαι pff. gweith. myn. 3u

² λαμβάνω aor. gweith. myn. 1ll

³ δίδωμι aor. godd. myn. 3u

⁴ ὀράω pff. gweith. myn. 3u

⁵ δίδωμι aor. gweith. dib. 1ll

⁶ ἔρημος dad. bu

⁷ ἵστημι pff. gweith. myn. 3u

οὐκ εἰμί ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα^a τοῦ ὑποδήματος^b.
28 ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ ἐγένετο πέραν^c τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν ὁ Ἰωάννης βαπτίζων.

29 Τῇ ἐπαύριον^{ch} βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει. Ἴδε^d ὁ ἄμνός^{dd} τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. **30** οὗτός ἐστιν ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εἶπον. Ὁπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν¹, ὅτι πρῶτός μου ἦν. **31** κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραὴλ διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν ὕδατι βαπτίζων. **32** καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων ὅτι Τεθέαμαι^e τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡς περιστεράν^f ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. **33** κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι ἐκεῖνός μοι εἶπεν. Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ. **34** κἀγὼ ἐώρακα², καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐκλεκτός^{ff} τοῦ θεοῦ.

35 Τῇ ἐπαύριον^{ch} πάλιν εἰστήκει³ ὁ Ἰωάννης καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο, **36** καὶ ἐμβλέψας^g τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι λέγει. Ἴδε^d ὁ ἄμνός^{dd} τοῦ θεοῦ. **37** καὶ ἤκουσαν οἱ δύο μαθηταὶ αὐτοῦ λαλοῦντος καὶ ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ. **38** στραφεῖς^{ng} δὲ ὁ Ἰησοῦς καὶ θεασάμενος^e αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας λέγει αὐτοῖς. Τί ζητεῖτε; οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ. Ραββί (ὃ λέγεται μεθερμηνεύομενον^h Διδάσκαλε), ποῦ μένεις; **39** λέγει αὐτοῖς. Ἔρχεσθε καὶ ὄψεσθε⁴. ἦλθαν οὖν καὶ εἶδαν ποῦ μένει, καὶ

a ἱμάς. carrai, strap. (4)

b ὑπόδημα. sandal. (10)

c πέραν. ar yr ochr arall, ar draws, y tu hwnt. (23)

ch ἐπαύριον. trannoeth, y diwrnod wedyn. (17)

d ἴδε. edrych! wele! (30)

dd ἄμνός. oen. (4)

e θεάομαι. gweld, edrych ar. (22)

f περιστερά. colomen. (10)

ff ἐκλεκτός. dewisol, etholedig, dethol. (23)

g ἐμβλέπω. syllu ar. (11) aor. gweith. rhang. enw. gu

ng στρέφω. troi, troi o gwmpas. (21)

h μεθερμηνεύω. cyfieithu, dehongli. (8)

¹ γίνομαι pff. gweith. myn. 3u

² ὀράω pff. gweith. myn. 1u

³ ἵστημι gbff. gweith. myn. 3u

⁴ ὀράω dyf. can. myn. 2ll

μοι πάντα ἃ ἐποίησα. ⁴⁰ ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρίται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. ⁴¹ καὶ πολλῶ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ, ⁴² τῆ τε γυναικί¹ ἔλεγον ὅτι Οὐκέτι διὰ τὴν σὴν^a λαλιὰν^b πιστεύομεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἶδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς^c ὁ σωτήρ^{ch} τοῦ κόσμου.

⁴³ Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν² ἐκεῖθεν^d εἰς τὴν Γαλιλαίαν. ⁴⁴ αὐτὸς γὰρ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι^{dd} τιμὴν οὐκ ἔχει. ⁴⁵ ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Γαλιλαῖοι^e, πάντα ἐωρακότες³ ὅσα ἐποίησεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ^f, καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν^f.

⁴⁶ Ἦλθεν οὖν πάλιν εἰς τὴν Κανὰ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησεν τὸ ὕδωρ οἶνον. καὶ ἦν τις βασιλικὸς^{ff} οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν Καφαρναούμ. ⁴⁷ οὗτος ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ἦκει^g ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπήλθεν⁴ πρὸς αὐτὸν καὶ ἠρώτα ἵνα καταβῆ⁵ καὶ ἰάσῃται^{ng} αὐτοῦ τὸν υἱόν, ἡμελλεν γὰρ ἀποθνήσκειν. ⁴⁸ εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν· Ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα^h ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε. ⁴⁹ λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλικός^{ff}. Κύριε, κατάβηθι⁶ πρὶνⁱ ἀποθανεῖν⁷ τὸ παιδίον μου. ⁵⁰ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Πορεύου· ὁ υἱὸς σου ζῆ. ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐπορεύετο.

a σός. dy, eiddot. (25)

b λαλιά. leferydd, sgwrs. (4)

c ἀληθῶς. yn wir, yn sicr. (18)

ch σωτήρ. gwardwr, achubwr. (24)

d ἐκεῖθεν. oddi yno. (27)

dd πατρίς. mamwlad, tref enedigol. (8) *dad. bu*

e Γαλιλαῖος. Galilea. (11)

f ἑορτή. gwledd, gwyl. (25)

ff βασιλικός. brenhinol. (5)

g ἦκω. wedi dod, bod yn bresennol. (27)

ng ἰάομαι. cael iachâd. (26)

h τέρας. rhyfeddu, synnu. (16)

i πρὶν. cyn, o'r blaen. (13)

¹ γυνή *dad. bu*

² ἐξέρχομαι *aor. gweith. myn. 3u*

³ ὀράω *plf. gweith. rhang. enw. gll*

⁴ ἀπέρχομαι *aor. gweith. myn. 3u*

⁵ καταβαίνω *aor. gweith. dib. 3u*

⁶ καταβαίνω *aor. gweith. gorch. 2u*

⁷ ἀποθνήσκω *aor. gweith. bfenu.*

51 ἤδη δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ὑπήντησαν^a αὐτῷ λέγοντες ὅτι ὁ παῖς^b αὐτοῦ ζῆ. **52** ἐπύθετο^c οὖν τὴν ὥραν παρ' αὐτῶν ἐν ἧ κομψότερον^{ch} ἔσχεν¹. εἶπαν οὖν αὐτῷ ὅτι Ἐχθὲς^d ὥραν ἐβδόμην^{dd} ἀφήκεν² αὐτὸν ὁ πυρετός^e. **53** ἔγνω³ οὖν ὁ πατήρ ὅτι ἐκείνη τῇ ὥρᾳ ἐν ἧ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ υἱός σου ζῆ, καὶ ἐπίστευσεν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη. **54** τοῦτο δὲ πάλιν δεύτερον σημείον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

5 Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτῆ^a τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη¹ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. **2** ἔστιν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ^b κολυμβήθρα^c ἢ ἐπιλεγομένη^{ch} Ἑβραϊστὶ^d Βηθεσδά, πέντε στοὰς^{dd} ἔχουσα. **3** ἐν ταύταις κατέκειτο^e πλῆθος τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν^f, ξηρῶν^{ff}. **5** ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριάκοντα^g ὀκτώ^{ng} ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ^h αὐτοῦ. **6** τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς κατακείμενον^e, καὶ γνοὺς² ὅτι πολλὴν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ· Θέλεις ὑγιήςⁱ γενέσθαι; **7** ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν· Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω ἵνα ὄταν

a ὑπαντάω. mynd i gwrdd. (10)
aor. gweith. myn. 3ll

b παῖς. bachgen, plentyn. (24)

c πυνθάνομαι. gofyn, ymholi,
canfod. (12)

ch κομψότερον. mewn gwell
iechyd. (1)

d ἐχθὲς. ddoe. (3)

dd ἐβδόμος. seithfed. (9)

e πυρετός. twymyn. (6)

5

a ἑορτῆ. gwledd, gŵyl. (25)

b προβατικός. Giât y Defaid. (1)

c κολυμβήθρα. pwll nofio, pwll.
(3)

ch ἐπιλέγω. galw, dewis. (2)

d Ἑβραϊστὶ. yn Hebraeg. (7)

dd στοά. colonnâd to, portico. (4)

e κατάκειμαι. gorwedd, gorwedd
yn glaf. (12)

f χωλός. cloff, anafus. (14)

ff ξηρός. sych, gwywedig, tir
sych. (8)

g τριάκοντα. deg ar hugain. (11)

ng ὀκτώ. wyth. (8)

h ἀσθένεια. gwendid, salwch,
llesgedd. (24)

i ὑγιής. sicr, cyflawn, iach. (11)

¹ ἔχω aor. gweith. myn. 3u

² ἀφίημι aor. gweith. myn. 3u

³ γινώσκω aor. gweith. myn. 3u

¹ ἀναβαίνω aor. gweith. myn. 3u

² γινώσκω aor. gweith. rhang.

enw. gu

τοὺς πόδας¹. **15** ὑπόδειγμα^a γὰρ ἔδωκα² ὑμῖν ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. **16** ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστιν δούλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. **17** εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοι ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά. **18** οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω. ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην^b. ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. **Ὁ τρώγων^c μου τὸν ἄρτον ἐπήρεν^{ch} ἐπ' ἐμέ τὴν πτέρναν^d αὐτοῦ.** **19** ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσητε ὅταν γένηται ὅτι ἐγὼ εἰμι. **20** ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων ἄν τινα πέμψω ἐμὲ λαμβάνει, ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων λαμβάνει τὸν πέμψαντά με.

Sal 41.9

21 Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐταράχθη^{dd} τῷ πνεύματι καὶ ἐμαρτύρησεν καὶ εἶπεν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει³ με. **22** ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ ἀπορούμενοι^e περὶ τίνος λέγει. **23** ἦν ἀνακείμενος^f εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ^{ff} τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. **24** νεύει^g οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι^{ng} τίς ἂν εἴη⁴ περὶ οὗ λέγει. **25** ἀναπεσὼν^h ἐκεῖνος οὕτως ἐπὶ τὸ στῆθοςⁱ τοῦ Ἰησοῦ λέγει αὐτῷ. Κύριε, τίς ἐστιν; **26** ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς. Ἐκεῖνός ἐστιν ὃς ἐγὼ βάρψω^l τὸ ψωμίον^{ll} καὶ δώσω⁵ αὐτῷ. βάρψας^l οὖν τὸ ψωμίον^{ll} δίδωσιν Ἰουδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου. **27** καὶ μετὰ τὸ

a ὑπόδειγμα. model, esiampl. (6)

b ἐκλέγομαι. dewis, dethol. (22)

c τρώγω. bwyta, cnoi. (6)

ch ἐπαίρω. codi i fynty, codi. (19)

aor. gweith. myn. 3u

d πτέρνα. sawdl. (1)

dd ταρασσω. aflonyddu, trafterthu, cynhyrfu. (17) aor. godd. myn. 3u

e ἀπορέω. ddim yn deall, wedi drysu. (6)

f ἀνάκειμαι. gorwedd,

lledorwedd i swpera. (14)

ff κόλπος. mynwes. (6)

g νεύω. nodio, gwneud arwydd. (2)

ng πυνθάνομαι. gofyn, ymholi, canfod. (12)

h ἀναπίπτω. lledorwedd, pwyso yn ôl. (12) aor. gweith. rhang. enw. gu

i στῆθος. brest, dwyfron. (5)

l βάρπτω. trochi. (4)

ll ψωμίον. tamaid o fara. (4)

¹ πούς gwrth. gll² δίδωμι aor. gweith. myn. 1u³ παραδίδωμι dyf. gweith.

myn. 3u

⁴ εἰμί pres. gweith. eidd. 3u⁵ δίδωμι dyf. gweith. myn. 1u

ψωμίον^a τότε εισήλθεν¹ εἰς ἐκεῖνον ὁ Σατανᾶς. λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ ποιεῖς ποιήσον τάχιον^b. **28** τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω² τῶν ἀνακειμένων^c πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ· **29** τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἐπεὶ^{ch} τὸ γλωσσόκομον^d εἶχεν Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀγόρασον^{dd} ὧν χρεῖαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν^e, ἣ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῶ³. **30** λαβῶν⁴ οὖν τὸ ψωμίον^a ἐκεῖνος ἐξήλθεν⁵ εὐθύς. ἦν δὲ νύξ.

31 Ὅτε οὖν ἐξήλθεν⁵ λέγει Ἰησοῦς· Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ· **32** εἰ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν αὐτῷ, καὶ εὐθύς δοξάσει αὐτόν. **33** τεκνία^f, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι· ζητήσετέ με, καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. **34** ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπάτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπάτε ἀλλήλους. **35** ἐν τούτῳ γινώσκονται⁶ πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

36 Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ὅπου ὑπάγω οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθήσαι, ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον^{ff}. **37** λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος· Κύριε, διὰ τί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθήσαι ἄρτι; τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω⁷. **38** ἀποκρίνεται Ἰησοῦς· Τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις⁸; ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ^g φωνήσῃ ἕως οὗ ἀρνήσῃ με τρίς^{ng}.

a ψωμίον. tamaid o fara. (4)

b ταχέως. yn ddi-oed, ar unwaith. (14)

c ἀνάκειμαι. gorwedd, lledorwedd i swpera. (14)

ch ἐπεὶ. gan mai, am. (26)

d γλωσσόκομον. blwch neu god o arian, pwrs. (2)

dd ἀγοράζω. prynu, pwrcasu. (30)

e ἑορτή. gwledd, gŵyl. (25)

f τεκνίον. plentyn bach. (8)

ff ὕστερος. olaf, yn hwyrach. (12)

g ἀλέκτωρ. ceiliog. (12)

ng τρίς. tair gwaith. (12)

¹ εισέρχομαι aor. gweith. myn. 3u

² γινώσκω aor. gweith. myn. 3u

³ δίδωμι aor. gweith. dib. 3u

⁴ λαμβάνω aor. gweith. rhang.

enw. gu

⁵ ἐξέρχομαι aor. gweith. myn. 3u

⁶ γινώσκω dyf. can. myn. 3ll

⁷ τίθημι dyf. gweith. myn. 1u

⁸ τίθημι dyf. gweith. myn. 2u

ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας^a, ἵνα ἡ γραφή πληρωθῇ.
13 νῦν δὲ πρὸς σέ ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ ἵνα
 ἔχωσιν τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς. **14** ἐγὼ
 δέδωκα¹ αὐτοῖς τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς,
 ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου.
15 οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς² αὐτούς ἐκ τοῦ κόσμου ἀλλ' ἵνα τηρήσης
 αὐτούς ἐκ τοῦ πονηροῦ. **16** ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶν καθὼς ἐγὼ
 οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. **17** ἀγίασον^b αὐτούς ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ὁ
 λόγος ὁ σὸς^c ἀλήθειά ἐστιν. **18** καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν
 κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτούς εἰς τὸν κόσμον. **19** καὶ ὑπὲρ
 αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω^b ἑμαυτόν, ἵνα ᾧσιν καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι^b ἐν
 ἀληθείᾳ.

20 Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν
 πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, **21** ἵνα πάντες ἐν
 ᾧσιν, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν
 ᾧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. **22** κἀγὼ τὴν
 δόξαν ἣν δέδωκάς¹² μοι δέδωκα¹ αὐτοῖς, ἵνα ᾧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς
 ἐν, **23** ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ᾧσιν τετελειωμένοι^{ch} εἰς
 ἐν, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας
 αὐτούς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. **24** πάτερ, ὃ δέδωκάς¹² μοι, θέλω
 ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κἀκεῖνοι^d ᾧσιν μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσιν
 τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἣν δέδωκάς¹² μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ
 καταβολῆς^{dd} κόσμου.

25 Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω³, ἐγὼ δέ σε ἔγνω⁴,
 καὶ οὗτοι ἔγνωσαν⁵ ὅτι σύ με ἀπέστειλας, **26** καὶ ἐγνώρισα^e

a ἀπώλεια. dinistr, distryw,
colled. (18)

b ἀγιάζω. cysegru, cyflwyno.
(28)

c σός. dy, eiddot. (25)

ch τελειόω. cwblhau, cyflawni,
perffeithio. (23)

d κἀκεῖνος. a hwnnw. (22)

dd καταβολῆ. dechrau,
creadigaeth. (11)

e γνωρίζω. gwneud yn hysbys.
(24)

¹ δίδωμι pff. gweith. myn. 1u

² αἶρω aor. gweith. dib. 2u

³ γινώσκω aor. gweith. myn. 3u

⁴ γινώσκω aor. gweith. myn. 1u

⁵ γινώσκω aor. gweith. myn. 3ll

αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου καὶ γνωρίσω^e, ἵνα ἡ ἀγάπη ἦν ἡγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ἢ καὶ ἐν αὐτοῖς.

18 Ταῦτα εἰπὼν Ἰησοῦς ἐξῆλθεν¹ σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν^a τοῦ χειμάρρου^b τοῦ Κεδρών ὅπου ἦν κῆπος^c, εἰς ὃν εἰσῆλθεν² αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. **2** ἦδει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις^{ch} συνήχθη Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. **3** ὁ οὖν Ἰούδας λαβὼν³ τὴν σπεῖραν^d καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ ἐκ τῶν Φαρισαίων ὑπηρέτας^{dd} ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν^e καὶ λαμπάδων^f καὶ ὄπλων^{ff}. **4** Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς⁴ πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ’ αὐτὸν ἐξῆλθεν¹, καὶ λέγει αὐτοῖς· Τίνα ζητεῖτε; **5** ἀπεκρίθησαν αὐτῶ· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. λέγει αὐτοῖς· Ἐγὼ εἰμι. εἰστήκει⁵ δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν μετ’ αὐτῶν. **6** ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς· Ἐγὼ εἰμι, ἀπῆλθον⁶ εἰς τὰ ὀπίσω καὶ ἔπεσαν⁷ χαμαί^g. **7** πάλιν οὖν ἐπηρώτησεν αὐτούς· Τίνα ζητεῖτε; οἱ δὲ εἶπαν· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. **8** ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐγὼ εἰμι· εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε⁸ τούτους ὑπάγειν. **9** ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν ὅτι Οὗς δέδωκάς⁹ μοι οὐκ ἀπώλεσα¹⁰ ἐξ αὐτῶν οὐδένα. **10** Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν^{ng} εἰλκυσε^h αὐτὴν καὶ

18

- a **πέραν**. ar yr ochr arall, ar draws, y tu hwnt. (23)
 b **χειμάρρους**. llifeiriant, dyffryn, ceunant. (1)
 c **κῆπος**. gardd. (5)
 ch **πολλάκις**. llawer gwaith, yn aml. (18)
 d **σπεῖρα**. carfan (o filwyr). (7)

- dd **ὑπηρέτης**. gwas, swyddog. (20)
 e **φανός**. ffagl, llusern. (1)
 f **λαμπάς**. ffagl, lamp, llusern. (9) *gen. bll*
 ff **ὄπλον**. offeryn, arf. (6)
 g **χαμαί**. ar neu i'r llawr. (2)
 ng **μάχαιρα**. cleddyf byr. (29)
 h **ἐλκύω**. llusgo, tynnu. (8) *aor. gweith. myn. 3u*

18

- ¹ **ἐξέρχομαι** *aor. gweith. myn. 3u*
² **εἰσέρχομαι** *aor. gweith. myn. 3u*
³ **λαμβάνω** *aor. gweith. rhang. enw. gu*
⁴ **ὀράω** *pf. gweith. rhang. enw. gu*

- ⁵ **ἵστημι** *gbff. gweith. myn. 3u*
⁶ **ἀπέρχομαι** *aor. gweith. myn. 3ll*
⁷ **πίπτω** *aor. gweith. myn. 3ll*
⁸ **ἀφήμι** *aor. gweith. gorch. 2ll*
⁹ **δίδωμι** *pf. gweith. myn. 2u*
¹⁰ **ἀπόλλυμι** *aor. gweith. myn. 1u*

38 Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησεν τὸν Πιλάτον Ἰωσήφ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, ὃν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ κεκρυμμένος^a δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ἄρῃ¹ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρεψεν^b ὁ Πιλάτος, ἦλθεν οὖν καὶ ἤρεν² τὸ σῶμα αὐτοῦ.

39 ἦλθεν δὲ καὶ Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς αὐτὸν νυκτὸς³ τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα^c σμύρνης^{ch} καὶ ἀλόης^d ὡς λίτρας^{dd} ἑκατόν^e.

40 ἔλαβον⁴ οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις^f μετὰ τῶν ἀρωμάτων^{ff}, καθὼς ἔθος^g ἐστὶν τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν^{ng}.

41 ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη κήπος^h, καὶ ἐν τῷ κήπῳ^h μνημεῖον καινόν, ἐν ᾧ οὐδέπωⁱ οὐδεὶς ἦν τεθειμένος⁵.

42 ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν παρασκευὴν^l τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγύς^{ll} ἦν τὸ μνημεῖον, ἔθηκαν⁶ τὸν Ἰησοῦν.

20 Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωτῆ^a σκοτίας^b ἔτι οὔσης εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον¹ ἐκ τοῦ μνημείου. **2** τρέχει^c οὖν καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν ὃν ἐφίλει^{ch} ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἦραν² τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἶδαμεν ποῦ ἔθηκαν³ αὐτόν. **3** ἐξῆλθεν⁴ οὖν

a κρύπτω. cuddio, celu. (19)
 b ἐπιτρέπω. caniatáu; troi at, ymddiried. (18) aor. gweith. myn. 3u
 c μίγμα. cymysgedd. (1)
 ch σμύρνα. myrr. (2)
 d ἀλόη. aloewydd. (1)
 dd λίτρα. pwys. (2)
 e ἑκατόν. cant. (17)
 f ὀθόνιον. rhwymyn lliain. (5)
 ff ἄρωμα. sbeis, persawr. (4)
 g ἔθος. arfer, arferiad. (12)

ng ἐνταφιάζω. paratoi ar gyfer claddidigaeth. (2)
 h κήπος. gardd. (5)
 i οὐδέπω. dim eto. (4)
 l παρασκευή. paratoi, dydd y paratoad. (6)
 ll ἐγγύς. yn agos. (30)

20

a πρωτῆ. yn y bore, yn gynnar. (12)
 b σκοτία. tywyllwch. (17)
 c τρέχω. rhedeg. (20)
 ch φιλέω. hoffi, caru. (25)

¹ αἶρω aor. gweith. dib. 3u

² αἶρω aor. gweith. myn. 3u

³ νύξ gen. bu

⁴ λαμβάνω aor. gweith. myn. 3ll

⁵ τίθημι pff. godd. rhang. enw. gu

⁶ τίθημι aor. gweith. myn. 3ll

20

¹ αἶρω pff. godd. rhang. gwrth. gu

² αἶρω aor. gweith. myn. 3ll

³ τίθημι aor. gweith. myn. 3ll

⁴ ἐξέρχομαι aor. gweith. myn. 3u

ὁ Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητής, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. ⁴ ἔτρεχον^a δὲ οἱ δύο ὁμοῦ^b. καὶ ὁ ἄλλος μαθητής προέδραμεν^c τάχιον^{ch} τοῦ Πέτρου καὶ ἦλθεν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, ⁵ καὶ παρακύψας^d βλέπει κείμενα^{dd} τὰ ὀθόνια^e, οὐ μέντοι^f εἰσῆλθεν^l. ⁶ ἔρχεται οὖν καὶ Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν^l εἰς τὸ μνημεῖον. καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια^e κείμενα^{dd}, ⁷ καὶ τὸ σουδάριον^{ff}, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων^e κείμενον^{dd} ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον^g εἰς ἓνα τόπον. ⁸ τότε οὖν εἰσῆλθεν^l καὶ ὁ ἄλλος μαθητής ὁ ἔλθων πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εἶδεν καὶ ἐπίστευσεν. ⁹ οὐδέπεω^{ng} γὰρ ἤδισαν τὴν γραφὴν ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι². ¹⁰ ἀπῆλθον³ οὖν πάλιν πρὸς αὐτοὺς οἱ μαθηταί.

¹¹ Μαρία δὲ εἰστήκει⁴ πρὸς τῷ μνημείῳ ἔξω κλαίουσα. ὡς οὖν ἔκλαιεν παρέκυψεν^h εἰς τὸ μνημεῖον, ¹² καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖςⁱ καθέζομένους^l, ἓνα πρὸς τῇ κεφαλῇ καὶ ἓνα πρὸς τοῖς ποσίν⁵, ὅπου ἔκειτο^{dd} τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. ¹³ καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι· Γύναι, τί κλαίεις; λέγει αὐτοῖς ὅτι Ἦραν⁶ τὸν κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν⁷ αὐτόν. ¹⁴ ταῦτα εἰπούσα ἐστράφη^{ll} εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα⁸,

a	τρέχω. rhedeg. (20)	f	μέντοι. eto, fodd bynnag. (8)
b	ὁμοῦ. gyda'i gilydd. (4)	ff	σουδάριον. cadach. (4)
c	προτρέχω. rhedeg o flaen rhywun. (2) aor. gweith. myn. 3u	g	ἐντυλίσσω. lapio. (3) pff. godd. rhang. gwrth. nu
ch	ταχέως. yn ddi-oed, ar unwaith. (14)	ng	οὐδέπεω. dim eto. (4)
d	παρακύπτω. plygu i'r ochr, plygu i edrych. (5) aor. gweith. rhang. enw. gu	h	παρακύπτω. plygu i'r ochr, plygu i edrych. (5) aor. gweith. myn. 3u
dd	κείμεναι. gosod, cael ei osod. (24)	i	λευκός. gwyn, llachar. (25)
e	ὀθόνιον. rhwymyn lliain. (5)	l	καθέζομαι. eistedd i lawr, eistedd. (7)
		ll	στρέφω. troi, troi o gwmpas. (21)

¹ εἰσέρχομαι aor. gweith. myn. 3u

² ἀνίστημι aor. gweith. bfenu.

³ ἀπέρχομαι aor. gweith. myn. 3ll

⁴ ἵστημι gbff. gweith. myn. 3u

⁵ πούσ dad. gll

⁶ αἶρω aor. gweith. myn. 3ll

⁷ τίθημι aor. gweith. myn. 3ll

⁸ ἵστημι pff. gweith. rhang.

gwrth. gu

Gweithredol

	Pres.	Dyf.	Amh.	Aor.	Pff.	Gbff.
Myn.	1u λέγω	έρῶ	ἔλεγον	εἶπον	εἴρηκα	(ἐ)εἴρήκειν
	2u λέγεις	έρείς	ἔλεγες	εἶπες	εἴρηκας	(ἐ)εἴρήκεις
	3u λέγει	έρει	ἔλεγε(ν)	εἶπε(ν)	εἴρηκε(ν)	(ἐ)εἴρήκει(ν)
	1ll λέγομεν	έροῦμεν	ἐλέγομεν	εἴπομεν	εἴρηκαμεν	(ἐ)εἴρήκειμεν
	2ll λέγετε	έρεῖτε	ἐλέγετε	εἴπετε	εἴρηκατε	(ἐ)εἴρήκειτε
	3ll λέγουσι(ν)	έρουσι(ν)	ἔλεγον	εἶπον	εἴρηκασι(ν)	(ἐ)εἴρήκεισαν
Dib.	1u λέγω			εἶπω		
	2u λέγῃς			εἴπης		
	3u λέγῃ			εἴπη		
	1ll λέγωμεν			εἴπωμεν		
	2ll λέγητε			εἴπητε		
	3ll λέγωσι(ν)			εἴπωσι(ν)		
Gorch.	2u λέγε			εἶπέ		
	3u λεγέτω			εἰπέτω		
	2ll λέγετε			εἴπετε		
	3ll λεγέτωσαν			εἰπέτωσαν		
Bfenw.	λέγειν	έρεῖν		εἰπεῖν	εἴρηκέναι	

		Canol				Goddefol		
		Dyf.	Amh.	Aor.	Pff.	Gbff.	Dyf.	Aor.
Myn.	1u λέγομαι	ερούμαι	ελεγόμεν	ειπόμεν	εἶρημαι	(έ)εἰρήμην	ρρεθήσομαι	ἐρρέθην
	2u λέγη	έρη	έλέγου	είπου	εἴρησαι	(έ)εἴρησο	ρρεθήση	ἐρρέθης
	3u λέγεται	ερείται	έλέγετο	είπετο	εἴρηται	(έ)εἴρητο	ρρεθήσεται	ἐρρέθη
Dib.	1ll λεγόμεθα	ερούμεθα	ελεγόμεθα	ειπόμεθα	εἴρημεθα	(έ)εἴρημεθα	ρρεθήσμεθα	ἐρρέθημεν
	2ll λέγεσθε	ερείσθε	έλέγεσθε	είπεσθε	εἴρησθε	(έ)εἴρησθε	ρρεθήσεσθε	ἐρρέθητε
	3ll λέγονται	ερούνται	έλέγοντο	είποντο	εἴρηνται	(έ)εἴρηντο	ρρεθήσονται	ἐρρέθησαν
Gorch.	2u λέγω		είπωμαι				ῥρεθῶ	
	3u λεγέσθω		είπη				ῥρεθῆς	
	2ll λέγεσθε		είπηται				ῥρεθῆ	
Bfenw.	3ll λεγέσθωσαν		ειπώμεθα				ῥρεθῶμεν	
	λέγεσθαι	ερείσθαι		είπησθε			ῥρεθήτε	
	λέγεσθαι	ερείσθαι		ειπέσθωσαν			ῥρεθῶσι(ν)	
			ειπέσθω				ῥρέθητι	
			ειπέσθε				ῥρεθήτω	
			ειπέσθωσαν				ῥρέθητε	
			ειπέσθαι				ῥρεθήτωσαν	
			ειπέσθαι				ῥρεθήσεσθαι	
			ειπέσθαι				ῥρεθῆναι	

- Ἰησοῦς Iesu. (906)
- ἱμάτιον dilledyn, clogyn. (60)
- ἵνα er mwyn. (662)
- Ἰουδαία Jwdea. (44)
- Ἰουδαῖος Iddewig. (194)
- Ἰούδας Jwda, Jwdas. (44)
- Ἰσραήλ Israel. (68)
- ἴστημι sefyll, achosi i sefyll. (153)
- Ἰωάννης Ioan. (135)
- Ἰωσήφ Joseff. (35)
- K**
- καγώ a fi. (83)
- κάθημαι eistedd, achosi i eistedd. (91)
- καθίζω achosi i eistedd; eistedd. (45)
- καθώς fel, yn union fel. (182)
- καί a, ac; hefyd, hyd yn oed. (8973)
- καινός ffres, newydd. (42)
- καιρός amser, tymor. (85)
- κακός drwg. (50)
- καλέω galw, gwysio. (148)
- καλός hardd, prydferth, da. (102)
- καλῶς yn deg, yn gywir, yn dda. (36)
- καρδία calon, meddwl. (156)
- καρπός ffrwyth. (66)
- κατά yn ôl, yn erbyn, i lawr. (469)
- καταβαίνω mynd i lawr, disgyn. (80)
- κεφαλή pen. (75)
- κλαίω wylo, crio. (40)
- κόσμος byd, trefn. (185)
- κράζω gweiddi, galw. (55)
- κρατέω bod yn gryf; dal gafael ar, caffael. (47)
- κρίνω barnu, penderfynu. (114)
- κρίσις barn. (47)
- κύριος arglwydd, meist. (713)
- Λ**
- λαλέω siarad, dweud. (297)
- λαμβάνω cymryd, derbyn. (258)
- λαός pobl, tyrfa. (141)
- λέγω dweud, siarad, sôn. (2345)
- λίθος carreg. (58)
- λογίζομαι cyfrif, cyfrifo, tybio. (40)
- λόγος gair, neges. (330)

λύω llacio, datod, rhyddhau.
(42)

M

μαθητής disgybl. (262)
μακάριος bendigedig, hapus.
(50)
μᾶλλον yn fwy, yn hytrach.
(81)
μαρτυρέω dwyn tystiolaeth,
tystio. (76)
μαρτυρία tyst, tystiolaeth.
(37)
μέγας mawr. (240)
μέλλω ar fin gwneud,
bwriadu. (109)
μέν ar y llaw arall. (178)
μένω aros, parhau. (118)
μέρος rhan, cyfran, dogn. (42)
μέσος canol, ymhlith. (56)
μετά ar ôl, gyda. (470)
μή ni, nid; na, nad. (1036)
μηδέ ac nid, ond nid. (57)
μήτηρ mam. (83)
μικρός bach, bychan. (46)
μισέω casáu, ffieiddio. (40)
μνημεῖον beddrod, cofeb,
bedd. (40)
μόνος unig. (110)

Μωϋσῆς Moses. (79)

N

ναί ie, wrth gwrs. (33)
ναός teml, cysegr, noddfa.
(45)
νεκρός marw, corff. (128)
νόμος cyfraith, arferiad. (193)
νῦν nawr. (145)
νύξ nos. (61)

O

ὁ y, yr; hwn, yr un a. (19769)
ὁδός ffordd, llwybr, taith.
(101)
οἶδα gwybod, adnabod. (296)
οἰκία tŷ, aelwyd. (93)
οἰκοδομέω adeiladu. (40)
οἶκος tŷ, aelwyd. (112)
οἶνος gwin. (34)
ὄλος cyfan, i gyd, holl. (108)
ὅμοιος fel, yn debyg i. (45)
ὁμοίως yn yr un modd. (31)
ὄνομα enw. (229)
ὀπίσω tu ôl, ar ôl. (35)
ὄπου lle, lle bynnag. (81)
ὄπως hynny, er mwyn; sut.
(53)
ὀράω gweld, dirnad. (476)
ὀργή dicter, digofaint. (36)